

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Красимир Стоилов Стоилов –
преподавател в катедра „Етнология” при Историческия факултет
на СУ „Св. Климент Охридски”

на материалите, представени за участие в конкурс
за заемане на академичната длъжност „**доцент**”
в Софийския университет „Св. Климент Охридски”;

професионално направление: 3.1. социология, антропология и
науки за културата;

научна специалност: етнология – етнология на града;

Конкурсът за „доцент” е обявен в ДВ, бр.43 от 06.07.2011 г.
за нуждите на катедра „Етнология” при Историческия факултет на СУ „Св.
Климент Охридски”.

1. За участие в обявения конкурс е подал документи един единствен кандидат: гл. ас. д-р **Мира Николаева Маркова** – преподавател в катедра „Етнология” при ИФ на СУ.

Представеният от Мира Маркова комплект материали на хартиен носител е в съответствие със Закона за развитие на академичния състав и Правилника на СУ към него. Приложени са следните документи: Автобиография, диплома за висше образование № 126884 от 1995 г., Диплома за образователна и научна степен „**доктор**” № 27211 от 14.05.2001 г., Допълнително споразумение № РД 22-2033/11.112005 към Трудов договор № РД 22-958/10.06.2003 г. за заемане на длъжността **главен асистент**, Служебна бележка от СУ „Св. Кл. Охридски” в уверение, че кандидата работи в СУ на основен трудов договор от 20.05.2003 г., Списък на публикациите (общо 25 библ. ед.), Авторска справка за приносяния характер на приложените трудове, Лична справка за забелязани цитирания (5 бр.), Уверение от Университетската библиотека на СУ за 4 бр. библиографски цитирания (с 4 интернет справки), Публикации на кандидата, индексирани в Националната библиотека на РБ (общо 11), Творческа характеристика на кандидата от доц. д-р Тодор Попнеделев, Карта за предварителен медицински преглед, ДВ, бр. 43/07.06.2011 г., с. 43 с Обявата за конкурса за **доцент** по: 3.1. социология, антропология и науки за културата (**етнология – етнология на града**). От цитираните общо 25 публикации, според Закона РАС кандидатът е приложил за

рецензиране 17 бр. научни труда, от които: 15 статии (2 под печат), 1 студия и 1 монография (хабилитационен труд). Освен самостоятелното издание, останалите са публикувани както следва: в научни сборници (3), в научни поредици (1), в български научни списания (3), в български Годишници и Известия на научни институти и университети (4), в сборници от доклади на научни конференции и симпозиуми (4), в сборници от научни проекти (1); 2 от публикациите са на английски език.

2. Кратки биографични данни за кандидата.

Мира Маркова е родена на 14.05.1970 г. в гр. София. Средното си образование завършва през 1988 г. в 35-та руска езикова гимназия в гр. София, а висше образование през 1995 г. – в Историческия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски” (с квалификация ***магистър по история*** и специализация по етнология; има втора специалност – португалски език.

В трудовия си стаж Мира Маркова минава през няколко позиции: екскурзовод в БМТ „Орбита” (1988), учител по история в 127 у-ще „Ив. Денкоглу” в София (1996-1997) и в Балканско училище, София (1997-1998). От 1997 до 2000 г. е редовен докторант в катедра „Етнология” при ИФ на СУ. В продължение на 3 години (2000-2003) е избрана от ФС на ИФ за хоноруван асистент към същата катедра

През 2001 г., като докторант на катедрата по Етнология при ИФ на СУ (с научен ръководител проф. дин Иваничка Георгиева) защитава дисертация „Селото в Средна Стара планина (кр. на XIX – XX в.) за присъждане на образователната и научна степен ***„доктор”***.”

През 2003 г. Мира Маркова е назначена като ст. асистент в катедра „Етнология” при ИФ на СУ, където работи и досега (от 2005 г. е гл. асистент).

Като университетски преподавател Мира Маркова има две специализации: в Карл Францес Университет, Грац, Австрия със стипендия „Ернст Мах” (II-V. 2004) и в Руския Етнографски музей, Санкт-Петербург (VI. 2009). В периода 2003-2010 участва с научни доклади в 10 международни конференции в България и в чужбина (Анкара, Киев). В договорната тематика на НИС към СУ участва с 6 различни теми (2006-2011), също и в два научни проекта към МОН (2009-2011). От 2006 г. М. Маркова е факултетен координатор по секторна програма „Еразъм”, от 2007 г. е член на ФС на ИФ, а от 2009 г. е член и на Общото събрание на СУ. Член е на Българското историческо дружество.

3. Учебно-педагогическа дейност.

Като хоноруван асистент на М. Маркова са поверени семинарните упражнения (на бакалаври) по: „Етнология и съвременност” (уч. 2000/2001

– в спец. „Етнология“; „Теория и история на етнологията“ (уч. 2000/2001 – в спец. „Археология“); „Етнология и съвременност“ (уч. 2001/2002 в спец. „Етнология“); „Етнология“ (уч. 2001/2002 в спец. „История“); „Българска „етнология“ (уч. 2002/2003 – в спец. „Етнология“); „Етнология“ (уч. 2002/2003 – в спец. „История“).

Вече като редовен асистент в катедрата по Етнология Мира Маркова води семинарните упражнения по: „Българска етнология“ (в спец. Етнология, 2003-2011); „Извъневропейска етнология (в спец. История, 2006-2007). В обучението на студентите бакалаври тя е титуляр на следните лекционни курсове: „Славянска етнология“ (от уч. 2007/2008); „Обичайно обредна система“ (от уч. 2005/2006), преименуван „Вяра, обред и локални традиции“ (от уч. 2008/2009); от уч. 2011/2012 - по „Етнология на града“.

В магистърски програми чете следните лекции: „Регионални традиции и музейна врежа“ (от уч. 2005/2006 в м.п. „Културен туризъм“ – ИФ/ГГФ); „Локални традиции, календарни празници и фестивали“ (от уч. 2009/2010 в м.п. „Икономика и мениджмънт на туризма на историческото наследство“ – ИФ/СФ); „Локални градски култури“ (от уч. 2011/2012 в м.п. „Етнология и културна антропология“ – ИФ).

В преподавателската си дейност на гл. ас. д-р Мира Маркова прави особено впечатление широката тематична гама на четените от нея лекции. Познаваща в детайли теорията, тя умело съчетава познанията си по история и етнология, които умело и увлекателно представя на студентите. С тях тя работи отлично. Има репутацията на добър преподавател и перспективен учен. Това проличава също по време на водените от нея летни учебни практики и в научното ръководство на курсови и магистърски тези.

4. Научна дейност.

Подобно на четените лекции, научните интереси на гл. ас. д-р Мира Маркова са също в широк тематичен и проблемен диапазон. Това се вижда ясно и в научната ѝ продукция – обща и тази, която подлежи на рецензиране в настоящия конкурс за доцент (15 статии, 1 студия и 1 монография, представена като хабилитационен труд).

В този научен обем изпъкват най-вече следните проблемни области, обект на научното дирене на кандидата: **1. Народната култура в прехода от традиционност към модерност** („Динамиката на селската култура в Кюстендилско през XX век“, 2004, 7 с.; „Културата на селото през XX век“, 2005, 4 с.; „Някои аспекти на традиционната българска хранителна култура“, 2008, 7 с.; „Лица с особен статус в българското традиционно общество“, 2008, 10 с.; „Традиционният женски костюм от района на Гоце Делчев – характеристика и специфика“, 2009, 3 с.; „Панславизмът, първата

руска етнографска изложба и мястото на българите в нея”, 2011, 12 с.; общо 6 статии); **2. Селището като структурна, социална и културна среда** („Селото в Средна Стара планина – края на XIX-XX в. Опит за етноложка типология”, 2002, 40 с.; „Формирането на селище – митологемии и реалности”, 2008, 8 с.; общо 1 студия и 1 статия); **3. Локалните градски култури** („Локалните градски култури”, 2011, 209 с.; 1 монография); **4. Регионализъм, памет** („Пътят към себе си”, 2007, 6 с.; 1 статия); **5. Локална идентичност** („Аспекти на съвременната българска културна идентичност – през призмата на култа към св. Мина в Софийско”, 2003, 4 с.; „Локална идентичност, житейски разкази и исторически спомен”, 2008, 6 с.; „Локалната идентичност в големия град”, 2009, 6 с. и на англ. ез.; „Локални традиции в идентичността на малкия български град в края на XIX – началото на XXI век. Етноложко проучване по примера на Срепча”, под печат; „Локалността в живота на българската столица през XX век. Историко-етноложко изследване”, под печат; общо 5 статии); **6. Миграционни движения** („Житейски истории и миграция – новите български емигранти в Австрия”, 2008, 6 с.; 1 статия).

Освен тематичната широта, тук следва да се подчертае, че друго обединително звено на цитираните по-горе трудове е старателно събрания и обемен теренен материал, събиран от автора в продължение на повече от 11 години. За принося им характер допринасят също уменията да се структурират отделните проблеми, и естествено добрата теоретична подготовка на кандидата.

Без да се спирам поотделно на приложените статии (на монографията ще отделя специално внимание), в интерес на научните приноси на М. Маркова следва да открия някои нейни достижения в анализа на разглежданите проблеми. Изпъква идеята да се обърне специално внимание на индивидуалността в рамките на колективната по характер народна култура чрез лицата с особен статус – бременната жена, другоселеца, баячката и т.н. (1). Интересна и също недоразработена е тезата за традиционното хранене като културен модел и влиянието му върху светогледа на българина, както и съществуването на евентуален Балкански хранителен модел (1). Не е пропуснат приноса на етнографията в развитието на българската национална идея, както и съвременния аспект на връзката между етнографския артефакт и политическата конюнктура (6).

Централно място сред научните занимания на М. Маркова заема поселищната проблематика. Прилаганият структурен подход допринася за представяне на селото като цялостна система, която функционира на локален принцип и поражда специфична, относително обособена култура, традиции, самосъзнание. От тази гледна точка (с въвеждането на нов етнографски материал в приложената студия) е направен сполучлив опит за типология на селото в Средна Стара планина – типология, която може

да послужи като модел при изследването и на други планински райони (при това не само в България). Логичен е преходът и съответно приносът на автора в разглеждането на селото като социален и културен регулатор, както и спецификата му на динамична система (2-5).

Най-сетне, в центъра на нашето внимание попада монографията на М. Маркова „Локалните градски култури” (2011), показваща чрез самото заглавие своеобразната градация в научните интереси на автора и опита ѝ за теоретичен синтез на по-широко ниво.

В центъра на изложението са локалните градски общности и техните култури в съвременната градска среда (по примера на кв. Редута в София и гр. Стрелча - гл. I и II). Локалната култура е пречупена през ритъма на общността и на отделния човек. Това прави възможно „запознаването” с града не само като история, поселищна структура, социална среда, но и като културно-исторически феномен, формиращ определени поведенчески и мисловни стереотипи, както и норми на живот. Изпъкват човешките измерения на градското пространство, поставени в общия смисъл на българския път към модерността (гл. III).

В резултат на проведеното теренно етноложко проучване и използването на информация от различни по тип източници са направени съществени изводи относно развитието и функционирането на изследваните локални градски общности и култури в периода XX – началото на XXI в.

Следва да откروим най-важните изводи, до които достига автора. В тях проличава и приносния характер на цялото съчинение.

До Втората световна война развитието на двата типа общности (кварталната и тази на малкия град) не е еднакво. Особеностите им се формират под влияние на отделни външни и вътрешни фактори. Това е периодът, през който кварталната общност (на Редута) започва своя възход. Тя свързва съдбата си с развитието на столицата, отразявайки характеристиките на времето, когато се налагат европейските стандарти за градостроителство и модернизация на градския живот. Историята на Редута се пречупва през призмата на процесите по съграждането на младата българска столица.

Квартал Редута е ново обазуване и не е обременен от наследството на старо селище. Независимо от близостта си до широкия градски център, в него се изграждат връзки и отношения, характерни за градската периферия. Основната причина се корени в менталитета на първите заселници, произхождащи основно от близките до София села. Оттам те пренасят традицията в най-широкия смисъл на думата (вкл. и начина на изграждане и организация на квартала). Наред с преселници от селата, тук идват работници, хора със свободни професии, чиновници, учители. За всички тях е характерен патриархалният стремеж да поддържат връзки с корените си. Преселниците тръгват, водени главно от икономически

подбуди. Желанието да запазят родовата си идентичност те пренасят и в новосъздаваната квартална територия и в своите контакти на различни нива.

През същия период културата на Стрелча притежава все още редица черти, които дават основание да бъде определяна като традиционна. Относителната стабилност при функционирането се основава на селищния континуитет. Запазвайки статута си на село, в културата ѝ присъстват обаче и множество елементи, които могат да се отнесат към градските стандарти (кино, телефонизация, банково и кредитно дело, формиране на официална здравна култура чрез наличие на аптека, здравна служба, дипломирана акушерка). Поминъкът му започва да излиза от рамките на установеното традиционно стопанство – земеделие, скотовъдство и някои занаяти. Още през този период активно се развива розопроизводството, което впоследствие ще се превърне в емблематичен поминък за селището. Поставя се началото на местната индустрия и на почивното дело (макар в съвсем начална форма).

През разглеждания период и двете локални култури се намират на една междинна скала – между селото и града. Водещи са нормите на традицията, възпроизвеждани най-напред в семейството, което продължава да бъде основна жизнена среда за индивида.

Смяната на политическата система след 9 септември 1944 г. изгражда нова социално-икономическа реалност, която влияе върху развитието на градската култура. Разместването на социалните пластове довежда до изменение в облика на големия град като цяло. В квартала прииждат нови заселници, но те не повлияват генерално върху промяната на структурата на общността. Като манталитет и поведение те са близки до установените общностни стандарти.

По-съществени трансформации настъпват в културата на малкия град Стрелча. В края на 60-те години на ХХ в. селището придобива статут на град. Засилват се процесите по благоустройство на средата, преобразува се всекидневието, в което „се втурват” градските еталони. Стрелчани обаче не стават автоматично граждани. Локалните особености на малкия български град показват, че не е достатъчно да живееш в град, за да си гражданин. Промените в манталитета са трудни и бавни. Статутът на селището е само формалната обвивка, като градския модел на поведение човек възприема най-често чрез възпитанието, вътрешносемейното общуване, образованието.

Градският живот е свързан с различни пространства и човек следва да умее да общува успешно в тях. Отвореността към новото, интересът към другостта са част от различното осмисляне на връзката човек – среда – общество. Гражданинът е човек, свободен по дух (колкото и абстрактно да е това понятие).

Българската градска култура през двадесетото столетие се отличава с постоянна намеса на държавната конюнктура в урбанизационните процеси. Тази намеса се активизира особено през 60-те– 70-те години на XX в., като по този начин се нарушава естественият ход на селищното развитие. Това личи особено в културата на малкия град, който преживява структурен прелом. Нормалният, исторически обусловеният път към градската модерност е нарушен. Чрез „спуснати отгоре” стандарти всъщност се получава нещо като хибрид или „полуград”.

Ситуацията в България през последните десетилетия очертава няколко основни проблема при функционирането на локалните градски култури. Като селищни форми те са силно видоизменени. Обликът на квартала търпи коренни промени. Еднофамилните къщи постепенно изчезват и биват заменяни от жилищни кооперации. Тази промяна не е само външна, тя се отразява и в междуличностното общуване. Конфликтът „кореняци” – „новодошли” става един от новите акценти на всекидневието. Презастрояването и притокът на нови заселници довеждат до „разместване на пластове” в кварталната култура. Старата общност се затваря и почти не се обновява. Върху съкварталците обаче все по-осезателно влияят политическите и социалните промени, извършени в българското общество през последните двадесет години, в процеса на преход към демократични стандарти в държавното управление и недирижирана икономика.

Културният модел на малкия град се оказва значително по-устойчив по отношение на извършващите се драматични промени. Това се дължи на наложения консервативен модел на поведение и междуличностно общуване. В период на криза се наблюдава връщане към изконните опори на идентичността. Отново добиват стойност категории като историческа памет, традиции, общ спомен и общо празнуване. От друга страна, културата на малкия град търпи последиците от неблагоприятната демографска ситуация в страната. Налице е задълбочаващ се процес на стареене на населението, като значителна част от младите и трудоспособни жители доброволно поемат по нелекия път на икономическата емиграция. Този проблем е сериозно предизвикателство пред бъдещото нормално функциониране на малката градска общност.

Изследваните локални култури отразяват спецификата на урбанизационните процеси, протичащи в България през XX и началото на XXI в. Тези култури проявяват относителна устойчивост, дори способност да се възпроизвеждат и с това предизвикват интереса на изследователя. Относителната им стабилност се дължи на доказаната жизнеспособност на самите общности, постигната в процеса на тяхното историческо развитие. Институции като училището, Църквата, читалището, спортните клубове са (историческата) обосновка на тази стабилност, а също и гаранция за бъдещото (успешно) функциониране. Локалните общности формират свои неформални авторитети, дори своеобразен елит (когато става въпрос за

малкия град), които „бранят“ локалната идентичност, препредавайки наслоения през годините опит и познание.

Разгледаните локални градски култури се отличават със своеобразно преплитане на доминиращия културен модел с индивидуалния жизнен път на градските жители. Личните житейски истории са културен продукт, който поставя въпроса за локалността в българското общество. Конкретните разкази осветляват от друг ъгъл проблемите на градското всекидневие, на общуването в градска среда, на връзката между човека и пространството. Изследването на наративите за индивидуалния човешки жизнен път показва и как опитът се превръща в памет, а именно споделената памет крепи всяка една локална общност.

Внимателното проучване на типологичните особености на квартала и малкия град дава основание локалната градска култура да бъде определена като сложен културно-исторически комплекс, който пренася във времето кодовете на българската културна (и етнична) памет. „Пълнокръвното“ съществуване на всяка локална градска общност всъщност представлява единство на природа, история, социален ритъм и индивидуален жизнен път на човека.

Само по себе си рецензираното съчинение има приносен характер от гледна точка на първо по рода си сравнително-типологично изследване на локалните култури и на последователните авторови изводи, извлечени от собствено събран (в този обем невключен досега в научен оборот) теренен материал. Дори само това е достатъчно за един хабилитационен труд.

5. Заключение.

Документите и материалите, представени от гл. ас. д-р Мира Маркова отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в РБ, Правилника за прилагането му и съответния Правилник на СУ „Св. Климент Охридски“.

Кандидатът в конкурса за доцент е представил напълно достатъчен брой научни трудове, публикувани след материалите, използвани при защитата на ОНС „доктор“. В работите на кандидата има оригинални научни приноси, като представителна част от тях са публикувани в български списания и научни сборници, както и представени на авторитетни международни конференции и симпозиуми. Теоретично обосновани, трудовете на кандидата могат да намерят своята практическа приложимост в социалната практика, като част от тях са пряко ориентирани към учебната програма.

Научната и преподавателска квалификация на д-р Мира Маркова не подлежи на съмнение. Постигнатите от нея резултати в учебната и

научно-изследователската дейност съответстват напълно на изискванията на ЗРАСРБ и Правилниците за прилагането му.

След запознаване с представените в конкурса материали и научни трудове, анализ на тяхната значимост и съдържащите се в тях научни приноси, намирам за основателно да дам своята **положителна оценка** и да препоръчам на Научното жури да изготви Доклад-предложение до Факултетния съвет на Историческия факултет **за избор на гл. ас. д-р Мира Николаева Маркова** на академичната длъжност „**доцент**” в Софийския университет „Св. Климент Охридски” **по професионално направление 3.1. Антропология, социология и науки за културата, специалност етнология.**

21. 09. 2011 г.

Рецензент:.....

(доц. д-р Кр. Стоилов)